

FICHTE’NİN “ALMAN ULUSUNA SÖYLEVLERİ”NİN NAZİ ADALET ANLAYIŞINDAKİ YERİ

İsmail CANDAN*

Öz

Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıl Avrupa’sındaki en önemli politik gelişmelerin başında şüphesiz uluslaşma süreçleri gelmektedir. Bu çalışma, bahsedilen süreçler içinde daha ziyade Alman deneyimine odaklanacaktır. Makalenin ilk bölümünde Almanların Antikçağ okumasına dair birkaç belirlenim yapılacak, ardından bu okumaların Alman aydınlanmasındaki yerine kısaca değinilecektir. Metnin gelişme bölümünde ise Aydınlanma ve Alman İdealizmi açısından çok önemli sayılabilecek bir filozof olan Fichte’nin felsefi duruşuyla alakalı kısa bir bilgilendirme yapılacak ve “Alman Ulusuna Söylevler” başlığıyla Berlin’de vermiş olduğu dört söylevin kısa bir özeti verilecektir. Metnin son bölümünde ise, bahsedilen söylevler ile Nazi ideolojisi/adalet algısı arasındaki dolaylı veya dolaysız bağlar araştırılacak, varsa bunlar çeşitli alıntılar ve yorumlarla desteklenecek ve makale nihayete erdirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fichte, Bernhard Schlink, Uluslaşma, Söylev.

THE PLACE of FICHTE’S “the ADDRESSES to THE GERMAN NATION” in the JUSTICE of NAZIS

Abstract

One of the most important political developments in the eighteenth and nineteenth century in Europe, without a doubt, is the nationalization processes. This study focuses on the German experience rather than processes. The introduction of this paper contribution is explained on the approximation of the Germans in antiquity and the role of antiquity in the German Enlightenment is briefly mentioned. In the main part, there is some information about Fichte’s philosophical stand, who is very important philosopher in terms of the Enlightenment and German Idealism. Then "Addresses to the German Nation" was the title of a short summary of the fourteen speeches he gave in Berlin is given. In the last section of the article, the Nazi ideology and justice perceptions were investigated by said address direct or indirect ties between them, they are supported by a variety of quotes and comments and article was finally terminated.

Keywords: Fichte, Bernhard Schlink, Nationalization, Speech.

"Günden güne önce elbette sanki Yunanlı rolüne çıkmış hayaletler gibi kavramlarımız ve değerlendirmelerimizle Yunanlı olmayı umuyoruz! Alman olana ilişkin umudum bu noktadadır (zaten hep orada olmuştur)!" (Nietzsche, 1985; aktaran Bague, 1995:118)

Giriş

Almanların "Yunanlı olma" rüyasını Bague, Nietzsche’nin bu sözleriyle dile getirmişse de, bu özlem Karolenj ve İtalyan rönesanslarının ardından, hellenistik dönemin yeni bir çevrimini ortaya koyan Winckelmann’a kadar uzanan bir süreci işaret etmektedir. Esas itibarıyla, gerek İtalyan gerekse Alman rönesanslarının yapısına bakıldığında, her ikisinin de Antikçağ’a duyulan bir özlem; "aydınlığın üzerini örten" karanlık perdenin kaldırılmasına ilişkin derin istekten; dogmatik ve kısırlanmış bir hüviyete bürünen felsefenin yeniden eski "yüksek" mevki-

* Arş. Gör. Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ismailcandan@sakarya.edu.tr

ine kavuşturulması gerekliliğine duyulan inançtan kaynaklandığını iddia etmek pek de yanlış olmaz. Ancak burada kaçınılmaz olarak şu soru ortaya çıkar: eğer her iki rönesans da benzer olan nedenlerden kaynaklanıyor iseler, onları farklı kılan şey nedir? Bu çalışmada yukarıda sözü edilen rönesansların yapıları ve sonuçları derinlemesine incelenmemekle birlikte, kaba hatlarıyla Yeniçağ batı felsefesi ve bilhassa Almanlar özelinde Antikçağın nasıl okunduğuna dair yapılan yorumların aktarılması neticesinde, soru kısmen de olsa cevaplandırılmış olacaktır. Ancak çalışmadaki asıl amaç ise: Fichte'nin 1807-1808 yılı kış aylarında verdiği "Alman Ulusuna Söylevler"inden yola çıkarak, Almanlar'a dair nasıl bir mitos yaratıldığı; -Martin Luther'e kadar uzanan geri dönüşlerle birlikte- 20 yy'da yaşanan "trajik" olaylar ile "sonradan" yaratılmış olan bu "ulusal" mitos arasında doğrudan veya dolaylı bir bağlantı kurulup kurulamayacağı sorusuna yanıt aramaktır.

Fichte ve Felsefesi Üzerine:

Johann Gottlieb Fichte 1762 yılında, Saksonya ile Silezya arasındaki Oberlausitz bölgesinde dünyaya gelmiştir. Babası fakir bir dokumacıdır ve bu nedenle hayatını zor koşullar altında sürdürmek durumunda kalmıştır. Keşfedilmesi ise ilginç bir rastlantı sonucu gerçekleşir: bir gün yaşadıkları köyün yakınlarındaki bir çiftliğin sahibi olan soylu bir adam, vaaz dinlemek üzere kiliseye doğru yola çıkar, ancak çeşitli aksiliklerden ötürü vaazı kaçırmıştır. Yolda tesadüf eseri küçük Fichte ile karşılaşan adam, onunla sohbet etmeye başlar. Birkaç dakika sonra, kaçırdığı vaazı ona anlatabileceğini söyleyen Fichte, adamın yüzünde bir tebessüm oluşmasına neden olur. Ancak küçük Fichte vaazı hayret verici bir eksiksizlikle anlatınca, adam çocuğun diline ve zekasına hayran kalarak, onun bütün eğitim masraflarını üstlenir. İşte bu karşılaşmanın ardından günden güne kendini daha fazla geliştiren Fichte, Jena ve Leipzig üniversitelerinde ilahiyat okur. Kendi felsefesi açısından belki de en önemli dönüm noktası, Leipzig Üniversitesi'nde aşılır; Fichte burada ilk defa Kant felsefesi ile tanışır. İsmi duyurması ise yine ilginç bir rastlantıya dayanmaktadır. "Versuch einer Kritik aller Offenbarung" (Tüm Vahyin Bir Eleştirisi Üzerine Deneme) adlı çalışması, Kant'ın kitaplarını basan yayınevinden çıkar. Ancak kitap, ilginç bir şekilde isimsiz olarak yayımlanmıştır. Kitabı hayranlıkla okuyan akademik çevreler, bunu, Kant'ın bir süredir beklenen ve din üzerine olduğu düşünülen eseri sanırlar. Fakat daha sonra Kant'ın bizzat yaptığı açıklama sonucu, "Johann Gottlieb Fichte" ismi Felsefe Tarihi'ne bir daha silinmemek üzere kazanmış olur (Bkz. Gökberk, 2008).

Fichte, Kant'ın Felsefesi'nin sağlam bir kriticizm olduğunu düşünür. O'na göre Kant'ın ortaya koyduğu kritik ile, doğru ve yanlış olan bilgi yollarını ayırt etmek mümkündü, ancak burada durulmamalı, bu öğretiyi ile birlikte bir sistematizme doğru gidilmeliydi. Ancak Fichte, Kant'ın "Saf Aklın Eleştirisi"nde bir bilinemezlik olarak ortaya koyduğu "Kendinde şey" kavramının felsefeye aşılabilir bir sınır koyduğunu ve tam da bu nedenle tümüyle yadsınması gerektiğini söyler.

"[...]Eğer felsefenin gelişimi ve çağdaş düşüncenin istemleri doğru bir biçimde anlaşılıyorsa, ancak ileriye doğru gidilebilir ve Kant'ın çalışması tamamlanabilirdi. Ve bu ise, kendinde-şeyin ortadan kaldırılması demektir. Çünkü, Kant'ın öncülleri verildiğinde, ondan bağımsız olması gereken bilinemez bir gizemli kendilik için hiç bir gerekçe olamazdı. [...]Fichte'nin görüşünde Kant kendinde-şey kavramını bırakmayı katı bir biçimde yadsımakla, kendisini olanaksız bir konuma düşürüyordu" (Copleston, 1990: 14)

İşte teorik akıldaki bu sınırı ortadan kaldırmasının ardından Fichte, kendi felsefesinin temel dayanağını oluşturacak olan pratik akla yönelir. Kant felsefesinde aslolanın "pratik felsefe"

olduğu kabulüyle yola çıkan Fichte, "insanın özsel olarak ahlaki bir varoluşa sahip olduğu" düşüncesine sıkı sıkıya bağlanır. O buradan hareketle bilince yeni bir tanım getirmeye çalışır:

"[...]bilincin ne olduğu konusunda düşünürken varacağımız son önerme, Descartes'ta olduğu gibi, 'düşünüyorum' olmayıp, ancak 'eyliyorum'dur; çünkü bilinç aslında etkin(aktif) olan birşeydir[...]" (Gökberk, 2008: 372)

Yukarıda yapılan alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Fichte'nin ortaya koymak istediği sistem, "düşünme"nin ötesinde, "eyleme" ve "yaratma" tutkusu üzerinde yükselecektir. O'na göre salt "iyi" eyleme-yaratma, "kötü" ise tembellik-işsizlik ile kendini gösterir. Bu noktada akıllara doğal olarak Kant'ın "ödev bilinci" kavramı gelecektir. Fichte'ye göre de bir ödev varlığı olan insan, ödevlerini yerine getirdiği ölçüde özgürleşebilir; yanılmaz bir merci olarak vicdanının sesini dinleyen kişi özgürleşebilir. Böyle bir vicdanın oluşu da özgürlük/ahlak yasasının insanda, kendinde verili olan bir olgu olduğuna dair sarsılmaz bir işarettir. Vicdanının farkında olan özgürlüğünün de farkındadır. İşte Fichte "vicdanına göre eyle" derken genel bir ahlak yasasının varlığını da bu şekilde olumlamış oluyordu.

Fichte felsefesi ile ilgili olarak –çalışmanın kapsamı açısından– bu noktada durulması uygun olacaktır, ancak çalışmanın ilerleyen bölümlerinde karşılaşılabilecek problemlerle bağlantısı münasebetiyle, yukarıda sözü edilen "ödev bilinci" kavramındaki vurgu gözönünde bulundurulmalıdır.

Fichte'nin Alman Ulusuna Söylevleri¹:

Fichte'nin vermiş olduğu söylevlere geçmeden önce, bu söylevlerin verildiği dönemde Almanya'daki politik durumun nasıl olduğuna bakmak gerekmektedir, zira bu, Fichte'yi anlamak için zorunlu bir çaba olacaktır.

1789 yılında, Fransa'da halkın büyük bir çoğunluğunu temsil eden üçüncü zümrenin yönetime el koyması ile Fransız Devrimi başlıyor, bir halk ayaklanması ile Bastille hapishanesinin zapt edilmesi sonucu da bütün ülkeye yayılıyordu. Fichte önceleri Fransız Devrimi'nin ilkelerini sıkı sıkıya savunur. Ona göre devrimle birlikte sağlanacak olan fikir hürriyeti, insan varlığının özgürlük kavramı ile nasıl kopmaz bir bütün oluşturduğunu gözler önüne serecek ve böylece kendi pratik felsefesinde mütemadiyen değindiği "özgür olma" durumuna geçebilmek için, düşüncenin -ve dolayısıyla eyleminin- önüne vurulan ketler ortadan kalkacaktı. Ancak işler onun istediği gibi gitmemiş, Napoleon'un yönetimi ele geçirmesiyle birlikte, devrim açık bir eksen kaymasına uğramıştır. Arka arkaya gelen Koalisyon Savaşları sonunda, küçük prensliklere bölünmüş ve üzerinde henüz ulusal bir birlik sağlanamamış olan Alman topraklarının büyük bir kısmı Fransız orduları tarafından işgal edilmişti. Özellikle 1806 yılında, Napoleon ordularının Berlin'i işgal etmesi, Fichte'de büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştur:

"Fichte, 1806'daki hadiseyi, Alman kültür ve devletinin asli, özerk ve sahih benliğine kavuşma ile kavuşamama mücadelesi olarak yorumlamış, işgalci kuvvetleri, Almanları kendi özünden koparmaya çalışan keyfi muhterisler olarak görmüştür. Almanya'nın Napoleon orduları tarafından işgal edilmesi, siyasal özgürlük hayallerini ortadan kaldırmış, ulusça sağlam zannedilen tüm destek ve temellerin aslında anlamsız ve kaygan olduğu olgusunu gün yüzüne çıkararak sarsıcı bir etki bırakmıştır. Bu sebeple Fichte, Almanya'nın kendi asli benliğine, özerkliğine, özgürlüğüne kavuşması için yeni bir başlangıç yapması gerektiğine inanmıştır" (Alman İdealizmi 1:Fichte, 2006: 415).

¹ Fichte'nin "Alman Ulusuna Söylevler"i, "Alman İdealizmi 1: Fichte"(Doğu Batı, Ankara-2006) adlı kitapta bulunan, Kaan H. Ökten'in çeviri, yorum ve özetleri referans alınarak hazırlanmıştır.

Bu hayal kırıklığının da etkisiyle Fichte, bu yeni başlangıcın nasıl olması gerektiğini ortaya koyduğu söylevlerini 1807-1808 yılı kış aylarında Berlin’de vermiştir. Bu söylevlerde genel olarak Almanların ulusal anlamdaki birliklerini kurarken, devlet ve hukuk sisteminde hangi tür değişiklikler yapılacağı, eğitim ile talim terbiye konusunda ne tür düzenleme ve yaptırımlara gidilmesi gerektiği; bu alanda verilecek olan içeriklerle birlikte nasıl bir ulusal kimlik oluşturulacağı ve bunun devamlılığını sağlamanın koşullarının neler olacağı konularında oldukça kapsamlı bir çözüm paketi sunulur. Bazı söylevlerde karşılaşılabileceği üzere, Luther ve *Ursprache*² ile ilgili yapılan bazı gönderme ve vurgularla birlikte, bir yanı sıra dinsel diğer yanı sıra kültürel bir kült-mitos yaratılmak istendiği açıkça anlaşılacaktır.

Birinci Söylev:

Burada Fichte, söylediklerinin sadece "Alman Ulusu"na yönelik olduğunu belirttikten sonra, söylevlerini vermekteki başat amacını ortaya koyar: Almanlar’ın kendi özlerini korumaları ve bunu geliştirebilmelerinin yegane yolunu göstermek. Fichte bu yolun sadece ve sadece "eğitim" olduğu vurgusunu ısrarla yapar. Bunu yaparken aynı zamanda mevcut olan eğitim sisteminin analiz ve eleştirisini de ortaya koymaktadır. Ona göre mevcut eğitim sistemi, "başkalarından" devralınan bilgilerin aktarılmasından ibarettir; bu ise "Alman" özüne ters düşen bir durumdur ve bir an önce değiştirilmelidir. Yürürlüğe girmesi gerekli olan eğitim sistemiyle, öğrenciler kendi ulusal kimliklerinin bilincine varacak ve kendilerini bu bilinçle dışavurur bir hüviyete bürüneceklerdir. Ancak bu şekilde Almanlık’larını sonsuzluğa doğru taşıyacak olan sağlam temeller atılmış olacaktır.

İkinci Söylev:

Bu söylevinde Fichte, yukarıda bahsedilen yeni eğitim sisteminin nasıl olması gerektiğiyle ilgili ipuçlarını vermektedir. Buna göre eğitim, aktarıcılıktan ziyade yaratıcı olmayı gerektiren bir sürece dönüşecek, bu yaratıcı süreçle birlikte, kişi benliğini ve ulusal bilincini yüceltmeyi öğrenecektir.

Üçüncü söylev:

Bu yüceltme öğrenciye mutlak bir törellik (Sittlichkeit) kazandıracaktır. Tek tek bireylerin yüceltmeleriyle toplumsallaşacak olan "Alman Ruhü", adeta kutsal bir seviyeye yükselecektir. "Yaratan İnsan" olduğunun bilincine varacak olan Alman, deyim yerindeyse tanrıya ulaşacaktır. Günah çağındaki insanlığı bu günahkarlık döneminden kurtaracak olan da Alman ulusunun ta kendisidir. Bütün bunlar ışığında Fichte’nin, "dünyevi olan" bir din yaratma çabası içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Dördüncü Söylev:

Bu eğitimin en büyük ülküsü, yeni insan ırkı olarak Almanlığı yaratmak olacaktır. Ayrıca bu söylevde, Almanların tarih içindeki konumlarına ilişkin yapılan göndermelerin yanında, "dil" in bir ulus için nasıl bir değere sahip olduğu konusunda da görüşlerini bildirir Fichte: "bir ulusun dili öyle olması gerektiği için öyledir ve bilgisini diliyle ifade eden ulus değildir: ulusun bilgisi dille ifade edilir" (S.315). Burada Fichte için dilin, ulus olma konusunda ne kadar hayati bir rol oynadığı da açıkça çıkar.

Beşinci Söylev:

² Ursprache: Köken dil

Dil vurgusunu bu söylevinde de sürdüren Fichte, o günkü Almanlar ile diğer Cermenler arasında da bir sınır çizme gereği duyar. Ona göre diğer Cermen halkları, asli dillerinin Latince karşısındaki ezilmişlikleri nedeniyle kendi özlerinden uzaklaşmışlardır ve tam da bu nedenle kendi gerçek özlerini asla dışa vuramayacaklardır. Buna kadir olanlar ise Almanlardır ve bütün bu tinsel özü içerisinde barındıran "Almanca" da yeni eğitim sisteminde en temel işlevi görecektir. Bu alman ruhunu, tek tek bireylerin ta içlerinde hissedebilmelerini sağlamak için, Almanca yazılmış şiir ve edebiyata en yüksek önem verilecek ve böylece Alman ruhunun körelmesinin önüne geçilecektir.

Altıncı Söylev:

Fichte bu söylevinde, Reformasyon dönemi Alman halkı ve Martin Luther hakkında övgü dolu sözler sarfeder. Ona göre "gerçek" dinden tamamıyla uzak olan katolik inancı yerine, özgür düşünce ve felsefeyi olanaklı kılan "gerçek" dini yaratan, Martin Luther ve taşıdıkları "yüce ruhlarıyla" onu yalnız bırakmayan, coşkulu Alman halkı olmuştur. İşte burada Fichte, çağının Almanlarının ihtiyacı olan şeyin de o dönemki "coşku" olduğunu söyler.

Yedinci Söylev:

Burada Fichte, Almanlık ve asli ulus kavramlarının tanımlarını yapmanın yanısıra, bu asliliğin nasıl güvence altına alınabileceğinin ipuçlarını verir. Fichte'ye göre Almanlar asli ulus olarak varlardır, ancak bunun teminat altına alınması, iki farklı tedbirin hayata geçirilmesi ile mümkün olacaktır: felsefe ve alman ruhuna uygun bir devlet yapısı ile yönetim sanatı. Fichte için bu, devlet yapısında istikrar, güvenlik ve bağımsızlığın olmazsa olmaz koşullarıdır. Ancak bu şartları yerine getirmek ise, Almanlara bir şekilde sirayet etmiş olan yabancı felsefe, din ve devletsel biçimlerin temizlenmesi ile olanaklı kılınabilecektir. O halde burada Alman ulusuna çok büyük bir görev düşer: "Alman olan" bir felsefe yaratmak; bunun içindir ki, her gerçek Almanın filozof olması gerekmektedir. Bunları ortaya koyduktan sonra Fichte, özgürlük kavramını ele alır. Ona göre özgürlüğün temel koşulu, iki tercih arasında seçim yapmaktan çok kararlılık ve eyleme geçebilmekte gizlidir. Sözü edilenleri gerçekleştirebilmek de, kesin bir kararlılığı kendine öncül alan sağlam bir tinle mümkün olacaktır. Bu söylevde Fichte, çalışmanın giriş kısmında da vurgulandığı gibi, Alman olanın kendini Latinite ve diğer uluslardan nasıl farklı kıldığı ile ilgili tesbitlerini de paylaşır: Ona göre aslilikten uzaklaşmış olan diğer uluslar/felsefeler, yaşamın kaynağını kurutarak, tarihi dairesel hareketlerle kendini tekrar eden bir süreç olarak tasarlar ve kendilerince tarihi bitirip, geçmişi, eskiyi tekrar etmek üzere yeniden başlatırlar. Asli ulus olan Almanlar da, "ölümü" yücelten bu donuk felsefeden nasibini almışlardır. O günkü felsefenin Alman olmadığını söyler Fichte; Alman olan felsefenin ise, "ölümden", "donukluktan" değil, ama sonsuza dek öyle ve tek kalacak olan yaşamdan hareket etmesi gerektiği vurgusunu yaparak, tek tek bireylerin yaşamlarından ziyade, yaşamı tümel bir olgu ve tanrısal bir sonsuzluk olarak betimler. İmdi kişi, ancak bu şekilde felsefe yaparak "hakiki" Alman olabilir.

Sekizinci Söylev:

Bu konuşmasında Fichte, "ulus" ve "vatanseverlik" anlayışını ortaya koymaktadır. Martin Luther'in izinde olduğunu burada da öne çıkararak, dünyevi asliliğin ve sözü edilen tanrısal olan yaşamın yurdu olarak ulus ile vatani işaret eder. Fichte'ye göre Asil/Asli olmanın yolu, ulus ile vatani sevmekten geçer. Bu konuşmada dikkati çeken başka bir nokta ise, Platon'da olduğu gibi: "asıl gaye devlet ve yasalarıdır; insanlar ise onlara itaat etmek için varlardır"

önergelerinin tersine, Fichte'nin, idealindeki devleti, "ulusun kendini gerçekleştirmesine önyak olacak bir araç" olarak tanımlamasıdır.

Dokuzuncu Söylev:

Burada Almanların vatanseverlik idealine uygun olarak nasıl eğitilmeleri gerektiğiyle ilgili ayrıntılı bilgiler verilirken, bir isim öne çıkarılır: Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827). Pestalozzi'nin eğitim anlayışını yücelten Fichte, kendi kafasındaki eğitim ile Pestalozzi'ninki arasında bir koşutluk kurar ve onun ilke ve kurallarına riayet edilmesini gerektiğini belirtir.

Onuncu Söylev:

Yukarıda sözü edilen Pestalozzi'nin eğitim alanındaki ilkelerine uygun olarak Alman ulusal eğitiminin nasıl yapılacağı bu söylevde ayrıntılı bir şekilde açıklanır. Burada eğitimin en başından itibaren yurttaşlık ve din bilgisi dersleri almakla yükümlü olan öğrenci, alim olmanın da ötesinde, "yaratan" ve "kusursuz insan" olmaya adım adım yaklaşan bir yapıya bürünecektir. Bunun yanında, törel bir eğitimle de kişiye, iyi, adil ve güzel kavramlarının içerikleri eksiksiz olarak verilecektir. Ayrıca bu eğitim sistemi çerçevesinde, cinsiyete bakılmaksızın herkes sürece dahil edilecek ve asli ulusu yüceltmekle görevli olan birey, bu "ödev bilincini" en içlerine kadar özümseyecektir.

Onbirinci Söylev:

Eğitimle ilgili genel ilkeler açıklandıktan sonra, bu konuşmada da, bu eğitimi üstlenecek olan kurum veya kişilerin kimler olması gerektiğiyle ilgili soru yanıtlanmaktadır: "eğitimi verecek olan kurum, devletin ta kendisidir". Burada yine Luther'e yapılan gönderme dikkati çeker. Reformasyonla birlikte devlet ile kilisenin bir şekilde güçlerini birleştirmesiyle dünyevileşen erk, devletin öne çıkmasına neden olmuştur. İşte başarısızlığı kaçınılmaz olan kilise menşeli eğitim yerine, devletin tek elden yürüttüğü ve bütün vatan toprağına adil bir şekilde ulaştırdığı dünyevi bir eğitim (Luther'in izinde) esas alınacaktır. Burada eğitimcilerin nasıl yetiştirileceği ile ilgili çözümü de şöyledir: "Pestalozzi'nin eğitim sisteminde başarılı olmuş kişiler eğitimci olacaklardır".

Onikinci Söylev:

Yeni eğitimin meyvelerini vermesinin zaman alacağını bilincinde olan Fichte, ulusunu bu geçiş dönemi süresince sağlam durmaya davet eder. "Sağlam duruş"tan kasıt, o dönemde Fransız işgali altındaki Almanya'da bulunan Almanların kendi Almanlıklarını yitirmemek için ortaya koyacağı direniştir. Bu direnişin en önemli cephesi ise "Anadil"dir. Anadil konusunda taviz verilmemeli ve edebiyata daha fazla önem addedilerek Almanca geliştirilmelidir.

Onüçüncü Söylev:

Bu söylev, zamanın bürokratik koşullarından dolayı (Fichte'ye göre resmi makamların metni kaybetmesi) tam bir metin halinde bulunamamaktadır.

Ondördüncü Söylev:

Söylevlerin sonuncusu olan bu konuşmada daha çok, önceki söylevlerde anlatılanların genel bir özetiyle karşılaşılmaktadır. Fichte burada ayrıca söylevlerinin kimlere yönelik olduğunu da açıklar: gençlere, yaşlılara, düşünür, alim ve yazarlara, devlet adamları ve prenslere, henüz doğmamış olanlara, yabancılara.

Söylevlere Genel Bir Bakış

Söylevlerde de görüldüğü gibi Fichte, siyasal çalkantılar içindeki Avrupa’da baş gösteren ulusallaşma hareketlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Fichte için, Napoleon’un Fransız Devrimi’nin ilkelerini saptırması ve Berlin’i işgali bardağı taşıran son damla olmuştur. O, böyle bir ortamda, onlarca parçaya bölünmüş olan ulusunun, sağlam bir birlik kurması gerektiği düşüncesinden hareketle, "Alman Ulusuna Söylevler"ini, büyük bir coşku ile adeta haykırmıştır.

Aslında Fichte bu söylevlerle birlikte, kendi ulusunun biraradalığını temin etmeye yönelik önemli bir adım atar, ancak bununla kalmayıp, Alman ulusunun "misyonu"nu evrensel bir bütünlük içerisinde değerlendirir. Ona göre tarih, aklın henüz bilinç ve özgürlükten yoksun olduğu "masumiyet çağı" ile başlıyor, günahın ortaya çıkması ve insanın bencilliği ile birlikte "tam günahkarlık çağı"na dek doğrusal bir şekilde ilerliyordu. Fichte yaşadığı dönemi "tam günahkarlık çağı" olarak nitelendirir. Burada aklın egemenliği kaybolmuş ve bencillik baş göstermiştir. İşte Alman ulusunun misyonu tam da bu noktada değer kazanacaktır; Almanlar insanlığı bu tam günahkarlık çağından çıkaracak ve Fichte’nin "ussal devleti"nde aklın gerçek egemenliği sağlanacaktır.

Fichte bu evrensel görevin, Fransız Devrimi ilkelerince gerçekleştirilebileceğini düşünür, ama yukarıda sözünü ettiğimiz hayal kırıklığı neticesinde bu umudundan vazgeçer ve bu "kutsal" görevi Alman ulusuna verir. Burada bir Alman olarak Fichte, yine "asli ulus" ile Latinite arasına bir sınır çeker. Ona göre özellikle Fransızlar, Latince’nin etkisi altında kalarak kendi dillerinin güçsüzleşmesine seyirci kalmış ve eski germen köklerinden tümüyle uzaklaşmışlardır; köklerinden bu denli uzaklaşmış bir ulus da, ne bu evrensel görevi gerçekleştirebilir ne de kendi içerisinde uzun soluklu olabilir. Ancak Fichte’nin yaptığı bu belirlenimin ne derece geçerli olduğu tartışma götürür bir olgudur; bir ulusun/toplumun devamlılığı gerçekten de köklerine sıkı sıkıya sarılmasından mı geçer? Konu Avrupa ve özellikle Latinite olduğunda durum biraz farklılaşır:

“Avrupa için tehlike dışardan gelemez. Şu basit nedenden ötürü ki, Avrupa bir içerişi diye düşünülemez. Tehlike, işte böyle bir görme biçimindedir: bir defa kendinizi kapalı bir mekan olarak gördünüz mü, dışta olan herşey artık sadece bir tehdit olarak görünebilir.[...] Avrupa için tehlike, karşısında kendini yabancı ve aşağı hissettiği şeye başvurmaktan vazgeçip, kendi hesabına vaaz vermek, kendini kendi özelliği içinde örnek diye göstermek olacaktır. Kaygı verici şey, Avrupa’nın taşıyıcısı olduğu evrenseli sadece kendisi için değer taşıyan ve bir takım başka kültürlerle kadar yayılmak zorunda olmayan yerel bir özellik olarak düşünmesi olacaktır.” (Brague, 1995: 182)

Rémi Brague’ın yorumuyla Avrupa, evrensel olanı yakalamak için köklerine dönmek gibi bir zorunluluğa ihtiyaç duymamaktadır; Romalılık-Avrupalılık zaten Yunanlılık ve Yahudilik üzerine kurulmuş bir "ikincillik" olarak kendini var etmektedir. Eğer Avrupa (Latinite, Roma), Fichte’nin dediği anlamda bir köklerine dönüş çabasına girerse, bu onun sonunu hazırlayacak olan yegane faktör olacaktır. Böylelikle kültürel anlamda ikincil olmaktan kurtulmaya çalışmak, Avrupa’nın sonunu hazırlamaya çalışmakla neredeyse özdeş bir anlam taşıyacaktır.

Ancak bu tanımlamanın dışına çıkıp, Alman ve İtalyan rönesansları doğrultusunda bir perspektife geçilecek olursa, burada da temel bazı farklılıkların oluştuğunu görmek mümkündür. Fichte’nin özellikle yedinci söylevinde yaptığı belirlemeler, Almanların ve Latinite’nin Yunanı nasıl okuduğuna dair önemli bilgiler vermektedir. Fichte, Latinitenin felsefesini oluştururken donukluk-durağanlıktan hareket ettiğini; adeta ölümden beslenerek tarihin sonunu getirdiğini iddia eder. Bu tesbitler, Winckelmann’ın bu konudaki görüşleri ile tamamiyle uyuş-

maktadır. Winckelmann'a göre Latinite Yunanlılığı, geçmişte olan, kendi içerisinde tamamlanmış bir bütünlük olarak ele alır ve onu bu bitmişliğinden hareketle "taklit" etmeye çalışır; Yunanlılık bu bitmişliğiyle "yeniden doğar". Oysa iş Almanlara geldiğindeyse, Yunanlılık, geleceğe doğru sınırsızca uzanan bir "ideal" olarak tanımlanır; işte sonsuz bir yaşamdan beslenen Alman felsefesi de kendini ortaya koyarken, bu ideali, geleceğin bilinemezliğinde bir hedef olarak konumlandırır. (Bkz. Winckelmann, 2013: 126)

Fichte ve Nasyonal Sosyalizm:

Fichte'nin "Alman Ulusuna Söylevler"de öne çıkardığı argümanlar 20.yy.'da Nasyonal Sosyalistler tarafından gerçekten de sağlam birer referans olarak kabul edilmişlerdir. Nasyonal Sosyalistler Almanları özellikle ırksal anlamda ortak bir temele oturtmak çabası içinde olmuşlardır³ ve bunu yaparken özellikle bilimsel verileri de kendilerince "kullanmayı" denemişlerdir⁴. Ancak burada daha çok Fichte'nin söylevlerini yaparken sunmuş olduğu önemli argümanlara, Nasyonal Sosyalistlerin ne derece sahip çıktıklarına değinilecektir.

Fichte söylevlerinde özellikle iki ana unsurdan söz etmekteydi: Alman dili ve germen köklere dönüş/sahip çıkış ve eğitim. Almanca, Nasyonal Sosyalistler için de gerçekten çok önemli bir olguydu; onların kendi "özel" ve "ari" varoluşlarını görünürlüğe getiren en temel araçtı. Aynı şekilde Germen köklere dönüş ve bunun tutarlı bir şekilde kanıtlanabilirliğini sağlamak da Naziler için çok önemli uğraşlardan biri olmuştur, öyle ki, eski Germen boylarının fiziksel özelliklerinin, 20.yy. Alman ulusunda yeniden yaratılabilirliğini denetlenmek için Yahudiler üzerinde bazı deneyler yapılmış olması da tesadüfi değildir⁵. Bu deneylerde yaratılmak istenen bedenler, muhtemelen Tacitus'un "Germania"sında tarif ettiği "Germen" görüntüsü referans alınarak tasarlanmıştır:

“Ben şahsen Germanialıların evlilik yoluyla başka soylarla karışmadıklarını, kendilerine özgü, halis ve yalnızca kendilerine benzeyen bir halk olduğunu savunanların görüşüne katılıyorum. Bu yüzden kalabalık bir nüfusa sahip olmalarına rağmen, bedensel görünüşleri hepsinde aynıdır: Vahşi mavi gözler, kızıl saçlar [...]” (Tacitus, 2006: 29)

Ancak Nasyonal Sosyalistlerin, Almanların gerçekten de saf bir ırk olabileceklerine inanıp inanmadıkları bir muammadır. Onlar böyle bir köken ispatının geçerli olabileceğini düşünüyorlar mıydı? Ya da bu iddia, sadece Alman ulusunun biraradalığını temin için yaratılmış olan bir mitos muydu? Galiba ikincisi akla daha yatkın gibi görünüyor.

"[...] Schmitt'e göre, eğer ırk kavramı olmasaydı, Nasyonal Sosyalist devlet de var olamazdı [...] Nasyonal Sosyalistlerin ırk (ya da Schmitt'in sözcükleriyle "soy eşitliği") nosyonu gibi bir kavram, herhangi bir dışsal olguya/gerçeğe işaret etmeyip, bunun yerine doğrudan doğruya bir gerçek-hukuk çakışmasını gerçekleştiren genel bir hüküm işlevi görüyordu [...]" (Agamben, 2001: 223-224)

İşte yukarıda da belirtildiği gibi ırk kavramı, Nasyonal Sosyalist devlet yapısı içerisinde vazgeçilmez bir hazırlayıcı öğe; devlet ile ulusu varedecek olan zemini oluşturmada en temel işleve sahip koşul olarak öne çıkar.

³ Burada Nazilerin ekonomik temelli bazı yaptırımlarının da olduğunu hatırlatmakla beraber, çalışmanın kapsamı açısından değinilmemesi uygun bulunmuştur.

⁴ Örneğin Darwin'in evrim şemasından yola çıkarak, evrim basamaklarının çeşitli evrelerine, farklı dünya halklarını kendi "tesbitleri" doğrultusunda yerleştirmeyi uygun bulmuşlardır; evrimsel anlamda Germenlerin en üstte, Latinlerin ikinci sırada ve Afrika halklarının en altta olduğu ırksal bir şema.

⁵ Yahudilerin gözlerine mavi bazı kimyasallar enjekte edilmiş ve bu şekilde mavi gözler elde edilip edilemeyeceği denenmiştir.

Bu tarz girişimlerin direkt olarak Fichte'ye mal edilmesi pek de olanaklı değildir, ancak ortaya çıkan izlek içerisinde Fichte ve Hitler arasında, amaç ve eylem anlamında ne tür yakınlaşma ve uzaklaşmalar olduğunu görmek açısından, bunları dile getirmekte fayda vardır. Gerek Fichte gerekse Nasyonal Sosyalistler için "Alman olmak", ulusun birliği ve devamlılığı bakımından olmazsa olmazlardır. Her ne kadar 19.yy. ın başında "Alman olan" anlamında mitsel bir açıklama yapmaya çalışan Fichte, kendinden yaklaşık 130 yıl sonra ortaya çıkan Nazilerden tamamiyle ayrı düşünülemezse de (oluşturulan/kullanılan mitoslar anlamında), onları bütünüyle mutlak bir sebep sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirmek de mümkün değildir. "Almanlık" Fichte için birçok durumda irksal olandan çok, kültürel anlamdaki bir temele dayanırlmaya çalışılmış ve hatta kavramın kozmopolit eğilimler gösterdiği durumlar bile olmuştur. Ancak bu ayrımı yapmış olmak, Fichte ve 20.yy Alman Reich'i'nin birbirinden bütünüyle soyutlanabileceği anlamına da gelmez. Acaba Fichte'nin "ben ve ben olmayan" diyalektiği, "Alman ve Alman olmayan" ayrımı ile yanyana geldiğinde, 20.yy faşizminin kendinden olmayı ötelemesi, kaçınılmaz bir sonuç olarak düşünülemez mi?

Bütün bunlar dışında, Fichte'nin pratik felsefesinde ortaya koymuş olduğu "ödev bilinci" ve "özgürlük" kavramları da, dikkate şayan bir biçimde Nasyonal Sosyalist dönem Alman toplumunda da ön plana çıkmaktadır⁶. Ancak konuya daha genel bir yelpazede bakılacak olursa bu, Martin Luther'e kadar uzanan bir süreci imlemesi açısından oldukça ilginçtir:

"Büyük çoğunluğu Katolik olan halklar, bizim 'meslek' (yaşamın amacı ve sınırsız çalışma alanı anlamında) dediğimize benzer bir ifadenin vurgusunu Eskiçağ klasikleri kadar az bilirlerken, büyük çoğunluğu Protestan olan halkların hepsinde bu kavram vardı. Bu durumun, sözü edilen dillerin etnik özelliklerinden dolayı ortaya çıkmadığı, örneğin, 'Alman halk ruhu' deyimini ile bir ilgisi olmadığı, fakat sözcüğün bu günkü anlamının İncil çevirilerinden kaynaklandığı ve dolayısıyla çevirenin ruhundan kaynaklandığı, aslının ruhundan kaynaklanmadığı gösterilebilir. Luther'in İncil çevirisinde, Jesus Sirach ile ilgili bölümde (XI, 20, 21) sözcük ilk kez tamamen bu gün bizim kullandığımız anlamda kullanılmıştır [...] Sözcüğün anlamı gibi -bunun herkesçe bilindiği varsayılır- düşünce de yenidir ve Reformun bir ürünüdür. Bu meslek kavramında kapsanan günlük dünyevi işlerin değerlendirilmesinin ilk örneklerine Ortaçağ'da rastlanırdı. Ama en azından şüphesiz yeni olan bir şey vardı: dünyevi mesleklerde ödevin yerine getirilmesinin, ahlaki eylemin en yüksek içeriğinin farzedilmesinin değerlendirilmesi [...]" (Weber, 2008: 67-68)

Dolayısıyla meslek-ödev kavramlarının özgürlük ile olan ilişkisi, Luther'den 20.yy'a kadar aktarılagelmiş bir "yaşama felsefesi"nin zeminini oluşturmaktadır. Öyle ki bu önbelirleme, günümüz Alman (Protestan) toplumunda da varlığını sürdürmektedir; Bernhard Schlink'in, inançlı bir Nazi olarak savcılık görevinde bulunan ve 2.Dünya Savaşı'nın ardından özel dedektiflik serüvenine atılan karakteri Dedektif Gerhard Selb'in sözlerinde bu "Alman Ruhunu" tekrar açığa çıkmaktadır:

"[...] Altyapıda nedeni kestirilemeyen bir arıza benim tahammül edemeyeceğim bir şeydi. Arabam istediği kadar çalışsın, çamaşır makinem istediği kadar yıkamaya devam etsin, en önemsiz gösterge ışığı bile Prusyalı titizliğiyle çalışmadığı sürece içim rahat etmezdi" (Schlink, 2005: 70).

⁶ "Arbeit macht frei" (İş-Çalışmak özgürleştirir) deyimini Nazi toplama kamplarında oldukça manidar bir şekilde sık sık kullanılmıştır.

Bu bağlantıyı aynı şekilde Alman dili konusunda da rahatlıkla görmek mümkündür: Luther'in İncil çevirisiyle birlikte Almanca, yazınsal anlamda gerçek bir ulusal kimlik göstergesine dönüşmüş ve buna gerek Fichte gerek Nasyonal Sosyalistler tavizsiz sahip çıkmışlardır.

Fichte ve Batı Felsefesi:

Daha önceki bölümlerde, Fichte ile batı felsefesi (Latinite) arasındaki ayrılıklardan ve bu ayrılıklar doğrultusunda, O'nun verdiği söylevleri ile "Alman olanı" nasıl tanımladığından bahsedilmişti. Ancak bu bölümde araştırılacak soru ise, bütün ayrılıklarına rağmen Fichte'nin batıdan bütünüyle soyutlanıp soyutlanamayacağıdır. Fichte gerçekten de batıdan ayrı olarak düşünülebilir mi? 20. yy. nasyonal sosyalist faşizminin nedenleri Fichte ile –bir yanı sıra- ilişkilendirilebilirken, genel anlamda batı felsefesini bu olaydan soyutlamak mümkün müdür?

Hannah Arendt'in deyimiyle "Yeniçağ'ın en büyük problemi, otoritenin kim olması gerektiği" sorusuna yanıt verememesidir. Ortaçağ'a bakıldığında "aşkın irade"nin mutlak bir egemenliği görülmektedir. Rönesans'la birlikte ortaya çıkan hümanist düşünce akımı, bu aşkın otoriteyi oyunun dışına iter ve deyim yerindeyse insan yeryüzünde "yalnız" kalır. Ancak yok olan otoritenin yerine ne konulmalıdır? Özellikle "Aydınlanma"nın buna verdiği cevap oldukça açıktır: İnsan aklı! Rönesans-Aydınlanmanın Ortaçağ'ı eleştirirken öne sürdüğü en önemli argümanlar, Ortaçağ'ın özgür düşüncenin önünde engel teşkil ettiği; insanlar arasında bir eşitlik sağlayamayacağıdır. Ancak bu karşı çıkışla kendini var eden Aydınlanma gerçekten de bu sorunları çözebilecek bir yapıda olabilmiş midir?

"Yeniçağ, tanrının yerine akli koyarken, aynı tekilciliği yeniden uyguluyordu" (Sayın, 1994: 37).

Descartes "cogito ergo sum"⁷ diyerek, "özne"nin mevcudiyetini kesin bir şekilde olumluyor, yine aynı dönemde Bacon'ın "Die Kunst der Naturbeherrschung"⁸ adlı yazısıyla dünya tam anlamıyla bir "nesne"ye dönüştürülerek Aydınlanma'nın –dolayısıyla günümüz dünyasının- temelleri atılıyordu. Ancak burada ortaya çıkan en önemli sorun, özne ile nesnenin ayrıştırılmasından ziyade, ikisi arasındaki hiyerarşik yapının epistemolojik açıdan belirlenmesidir. İşte batı felsefesinin en önemli özelliklerinden biri belki de, öznenin hiyerarşik anlamda nesneye göre her daim üstte olmasıdır. Öznenin bu üst "mevki"ye sahip olduğu düşüncesi, ona nesne üzerinde her türlü kontrolü sağlama özgürlüğünü de beraberinde getirir. Yalnız buradaki "nesne" kavramı sadece çevremizde (evrende) bulunan "eşyalar" anlamında bir içeriğe mi sahiptir? Belki evet, ama şunu da unutmamak gerekir: "ben özne olarak varım; tıpkı diğerleri gibi, ama bu karşılıklı ilişki içerisinde 'ben' diğerlerini birer 'özne' olarak mı algılıyorum ya da onlar benim için birer düşünme nesnesine mi dönüşüyorlar?" Eğer doğru olan ikinci önerme ise, burada kaçınılmaz olarak özne-nesne arası hiyerarşik kodlama devreye girecektir ve "özne", kendisi için düşünme "nesnesine" dönüşmüş olan diğer "özneler" üzerinde doğal bir üstünlük hissedecektir. Bu hissiyatın, kişinin modern toplumdaki statüsüyle de desteklendiği düşünülmüşse, durumun nerelere varabileceğini kestirmek pek de güç olmayacaktır.

İşte yukarıda ortaya çıkan mantıksal zincirin gideceği (gitmeye eğilimli olduğu) nokta da, öznenin kendi doğrusunu dış dünyaya kabul ettirdiği bir "tekilcilik" olacaktır.

⁷ Cogito ergo sum: Düşünüyorum, öyleyse varım.

⁸ Die Kunst der Naturbeherrschung: Doğaya Hükmetme Sanatı

"Herşeyi tekilciliğe indirgemek ve tekil olarak açıklamak isteyen felsefe, sonunda tek din, tek dil, tek ulus, tek bayrak istemleriyle farklılıklara savaş açıyor; farklılıklara tahammül edemeyen bütüncül düşünceler, farklılıkları yutuyordu [...]" (Sayın, 1994:41).

Ricarda Huch'un Fichte ile ilgili aşağıda söyledikleri, daha önce sözünü ettiğimiz özne-nesne hiyerarşisinde, O'nun nerede durduğunu açıkça göstermektedir:

"[...] Ben'in dışında hiçbir şeyin mevcut olmadığı, Fichte'nin öğretisindeki ilginç ve mutlak şeydir, eğer bu ben-bilinci sınırının 'ben'in kendi içinde olduğunu, yani ben olmayanın var olduğunu, ama 'ben'in dışında değil içinde olduğunu, onun karanlık yarısı olduğunu akıl etseydi, şimdi kendini soyutladığı dünyayı gerçekten kucaklardı ve kendisi için ölümlü maddeden başka bir şey olmayan doğaya ruh katardı. Çünkü 'ben' ve dünya, Novalis'in deyişiyle iç içe geçmiş yarımlardır [...] Fichte: Ancak 'ben' sayesinde bu ölü ve biçimsiz kütleyle düzen ve ahenk gelmektedir. Ancak insandan yayılır onun etrafındaki düzenlilik gözlerinin gördüğü yere kadar ve bunu desteklediği ölçüde düzen organik cisim olurlar; onun sayesinde güneşler kendilerine çizilen yolda dönerler [...]" (Huch, 2005: 111).

Sonuç Yerine:

Fichte'yi bilgikuramsal anlamda tekilci olan felsefenin dışında değerlendirmek doğru olmayacaktır. O da tıpkı diğer Yeniçağ filozofları gibi, bu düşünsel kodlama içinde yetişmiş ve düşünmüştür. Onun felsefi duruşu ve işgal altındaki Berlin'de verdiği "Alman Ulusuna Söylevler"inde öne sürdüğü argümanlar ile Nasyonal Sosyalizm arasında dolaylı bağlantılar kurulabilir, ancak daha genel bir çerçeveden bakıldığında, 20.yy'daki katliamın, sadece Fichte değil, Platon'a kadar uzanan tekilci bir anlayışın kaçınılmaz bir sonucu olarak zuhura geldiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Agamben, G. (2001).** Kutsal İnsan (Egemen İktidar ve Çıplak Hayat), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Alman İdealizmi 1: Fichte (2006), Doğu Batı, Ankara**
- Brague, R. (1995).** Avrupa: Roma Yolu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul
- Copleston, F. (1990).** Felsefe Tarihi, Cilt 7, Alman İdealizmi: Fichte, Schelling, Schleiermacher, İdea Yayınevi, İstanbul
- Gökberk, M. (2008).** Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Huch, R. (2005).** Alman Romantizmi, Doğu Batı, Ankara
- Nietzsche, F. (1985).** Wille zur Macht, Reclam Verlag, Stuttgart
- Sayın, Z. (1994).** Kötülük Tekilcilik Postmodernizm, Mitos Yayınları, İstanbul
- Schlink, B. –Popp, W. (2005).** Selb'in Yargısı, Can Yayınları, İstanbul
- Tacitus, C. (2006).** Germania Halklarının Kökeni ve Yerleşim Yeri, Kabalcı Yayınevi, İstanbul
- Weber, M. (2008).** Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Ayraç Kitabevi Yayınları, Ankara
- Winckelmann, J.J. (2013).** Gedancken Über die Nachahmung der Griechischen Wercke in der Mahlerey und Bildhauer-Kunst, Reclam Verlag, Stuttgart